

Tre gammeldanske prædikener

– et nyt tilskud til den gammeldanske homiletiske litteratur

Af *Jonathan Adams*

1. Indledning

I denne artikel omtales tre middelalderlige prædikener, der findes i Codex Vindobonensis 13.013 på Det østrigske Nationalbibliotek, Wien.¹ Det afsnit, hvori prædikenerne befinder sig, er beskrevet sådan i kataloget:

54a–73b. Miscellanea theologica, quæ pæne omnia Sanctorum mutilas vitas et passiones, fragmenta sermonum aliaque complectentia scripta sunt a quodam Sueco, qui et fragmenta sermonum Suecica lingua concinnatorum inseruit, et phrases sententiasque itidem Suecicas aliis intexuit.²

(Tabulæ cod. in Bibl. Pal. Vind. VII: 175–76)

Ifølge kataloget er disse tre prædikener altså skrevet på svensk – de udgør således en del af kulturarven på den anden side af Sundet. Men efter en gennemlæsning af teksterne fornemmer man, at de faktisk er skrevet på dansk og dermed hører til det danske korpus. De er formentlig blevet oversat fra eller afskrevet efter et nu tabt svensk forlæg. Men de er på dansk og altså fejlkatalogiserede i bibliotekets – og derfor den akademiske verdens – opslagsværker.

Den efterfølgende præsentation af prædikenerne indeholder en beskrivelse af deres stof og kontekst, samt en transskription med et tekstkritisk apparat og en kildeliste. Endelig gives en kortfattet sprogbeskrivelse, hvor nogle af de mere iøjnefaldende former kommenteres.

2. Codex Vindobonensis 13.013

Skriften i prædikenafsnittet er typisk for den første halvdel af det femtende århundrede, men det er uvist, hvem der har skrevet tekststykkerne, hvordan de er blevet til, og hvorfra de stammer. På den første side af håndskriftet finder man en kort ejernotits: »Cartusiæ Erfordiensis« [af kartusianerne fra Erfurt]. Kartusianerne grundlagde et kloster i Erfurt (Monasterium Sancti Saluatori) i 1372, og dets bibliotek var rigt forsynet med bøger fra hele Europa.³ Cod. Vind. 13.013 indeholder i alt 15 dele med meget forskelligt stof, der er skrevet af forskellige skrivere. De danske prædikener fylder få sider i afsnit 14, der i alt består af 19 blade. Det er usandsynligt, at det danske læsestof i sig selv har været af interesse for klostret, men prædikenerne er omgivet af tekster på det internationale *lingua franca* i middelalderen, nemlig latin. Disse tekster handler blandt andet om den hellige Barbara († ca. 200) og den hellige Dorothea († 304), og det var nok dem, der var interessante for munkene i Erfurt. Prædikenerne samt deres nabotekster på latin har engang udgjort en del af et andet håndskrift, et såkaldt *Gebrauchshandschrift*,⁴ men de er blevet udskåret og bundet sammen med andet stof.⁵

De tre prædikener omhandler hvert sit tema: Prædiken 1: ægteskab, Prædiken 2: tiende og Prædiken 3: påskedag og Kristi opstandelse. I alt udgør prædikenstoffet lidt under 1600 ord (Prædiken 1: 361 ord, Prædiken 2: 520 ord og Prædiken 3: 707 ord).

3. Transskriptioner, tekstkritiske apparater og kildelister

Teksten er transskriberet linjeret og bogstavtro. Der er kun én form for interpunktion i teksterne, nemlig punctus, og de gengives med et moderne punktum. Alle forkortelser er opløst og skrevet i kursiv. Svarabhaktivokalen er gengivet som <æ>, <mz> som <mæth> og <thz> som <thæt>. Bogstaver, der er tilføjet over linjen, er sat på linjen, men ikke kursiveret; til gengæld er de kommenteret i det tekstkritiske apparat. Latinske forkortelser er opløst som de gammeldanske, bortset fra det latinske forkortede *etcetera*, der gengives med *etc.* Slettet tekst, rettelser, usikre læsninger og rubricering kommenteres i det tekstkritiske apparat. Allografer adskilles ikke (fx gengives højt og rundt <s> begge som <s>).

3.1 P1

- 54ra **D**ominus dixit per adam Relinquet
vir patrem *et matrem et adhere*
bit vxori sue . *et erunt duo*
in carne . vna Hionæ lagh pri
- 5 sæs af thrennæ først af thy
at guth sælwær skapæthæ thæt
annæt af thy at thæt
skipæthes først i paradisi
then wærdughæstæ stat
- 10 i iordriky Swa som genesis
sighær Edificat *dominus costam*
quam dominus tulerat de adam in mulierem etc.
War hærræ skapæthæ een
quinnæ af adams rif og
- 15 gaf hannum til husfrughe
i thessæ ord skullu wi mæ
kiæ twen fyrst at kunæ
wær æy skapæth af manz
cens houæth . at hun skuldi
- 20 æy wrthi ywær mannen num
vnder hans wald Swa som
guth saughæ til euam Sub
viripotestate eris thu skalt wære
vndær manzcens wald Annæt .
- 25 skulu wi mærkiæ at kunæ
ær ey skapæth af manzcens foot
for thy hun skal æy wære of
mykæt manzcens vndærdan
num lythæ hanum oc thiænæ
- 30 til frughæ oc herræ . Swa
som *sanctus* pawel sighær oc biu
thær ffemine obedite *viris vestris*
sicud sara obediebat abrahe dominum
eum vocans Quinnæ i skulæ lythæ
- 35 ithær husbøndær so sum saræ
lyddi oc heræthæ abraham
kallæthæ han sin hærræ Men

- skulu oc hælsca̅ theræ husfru
ghær so som *sanctus* pawel biuthær
40 *virī diligite vxores vestras* Thæt
thrithiæ sum hionæ lagh *prisær*

thegnær *Ihesum Christum* oc then
hælg hæ kirky samquemd
54rb so som eua af adams sithæ ska
pæth gafs *hanum* til husfrughæ So gøt
Ihesus Christus blot af sin sithæ oc ræn
sethæ cristnæ mæn af theræ
5 *syndær* oc tok them til sinæ
winnær So som sanct pawel
sighær *Christus* lavit nos in *sanguine suo etc.*
Christus thothæ oss *mæth* siit hælg hæ
bloth oc hælg hæthæ *thæt* sæk
10 til handæ So mykæl elscughæ
skal worthæ mellen tuehionæ
loghlikæ samæn *cumæn* . at the
skiliæs fra *frendær* oc skulu
aldrigh liuændis at skiliæs
15 hwærkin i kranklek ellær i
gothlek Nenn bothæ skulæ the
oc wiliæ sum got ær oc wor
thæ hwær annen til hiælp oc
mæth *naturlik* skipelsæ wærælden
20 øxlæ so sum adam saghe . Re
linquet vir patrem et matrem etc. liuæ
tuehionæ kerlikæ oc skellikæ
samen i iorthriky tha fangæ
the ewærthelik glæthæ i himi
25 rik *thæt* giue oss guth alzwal
dandæ *amen*

3.1.1 Tekstkritisk apparat

- 54ra 1 **D**ominus [*rød-brunt initial*]
54ra 7 annæt [*herefter slettet*] at thæt
54ra 30 frughæ: ru [*på rasur*]
54ra 33 *sicud*: sid [*hs.*]

- 54^a 33 obediebat: obediubat [hs.]
 54^a 35 saræ [herefter slettet] lythæ
 54^a 36 lyddi [før dette slettet] ddd
 54^a 40 diligite: li [tilføjet over linjen]
 54^b 2 gafs: gaf [hs.]
 54^b 7 in [mangler i hs.]
 54^b 12 the [mangler i hs.]
 54^b 16 Nenn [usikker læsning; jf. Sproglige bemærkninger nedenfor]
 54^b 21 matrem: m [hs.]
 54^b 22 tuehionæ: tu ehion [hs.]

3.1.2 Kildeliste

- 54^a 1–4 Relinquet (..) vna 1 Mos. 2,24; Mark. 10,7–8; Ef. 5,31
 54^a 11–12 Edificat (..) mulierem 1 Mos. 2,22
 54^a 17–30 fyrst (..) herræ Hugo af St. Viktor: *De Sacramentis* I, iv, 35 (i PL 176: 284)
 54^a 22–23 Sub (..) eris 1 Mos. 3,16
 54^a 32–34 ffemine (..) vocans Jf. 1 Pet. 3,16
 54^a 40 viri (..) vestras Ef. 5,25. 28
 54^a 40–b2 Thæt (..) husfrughæ Ambrosius: *Liber de Paradiso* I, XIV, 72 (i PL 14: 304); Augustin: *In Joannis Evangelium tractatus* x, 2 (i PL 35: 1466–74); Ef. 5,23. 25. 31–33.
 54^b 7 Christus (..) suo Åb. 1,5
 54^b 20–21 Relinquet (..) matrem 1 Mos. 2,24; Mark. 10,7–8; Ef. 5,31

3.2 P2

- 54^b **S**: criptum est in genesi obtulit abraham melchisedech de cimas de omnibus que attulerat In verbis
 30 propositis tria sunt notanda primo quod decime de medio sunt dande secundo quod sacerdotibus dentur quos significat melchisedech tercio quod de omnibus rebus sit decimandum thæt ær scriuæth i en book hethær Genesis at sanct
 35 abraham tindæthæ een præst thær heet melchised af alt

- thæt gooz thær han til hanum fôrthæ
 Wi vndærstanda i thessæ ord
 thrennæ mærkelik thing
 40 fyrst at tindæ ær æy bondes
 gift num hans skyld *Augustinus*
sighær decime ex debito requiruntur
 tindæ ær skyld at rethæs
 Annæt vndærstandæ wi i thessæ
 45 orth at tindæ skal rethæs
 præsten oc andræ guthz thiæ
 54va næstæ mæn so som malachias *propheta*
sighær horto vos et ammoneo ut
afferatis decimas et primicias in horrea
mea hoc est in thesauris templi mej ut
 5 *mei sacerdotes et leuite qui mihi ministrunt*
cibos habeant Guth alzwaldændæ
sighær so til menesken i prophetans
 orth ek manær oc biuthær ithær
 at i fôræ tindæ oc offræ til min
 10 lathæ thæt ær mit mynstær for
 thy minæ præste oc andræ
 læchæ mæn skulu thær af fôthæ
 hauæ Thrithiæ thæt wi vndærstandæ
 i the for sauthæ orth at men
 15 neske skal tindæ af al then
 frycht af iorthæn kummær
 oc af alt sin aflingh so som
Jacob patriarcha sighær de vniuersis
que dederis mihi decimas et hostias pa
 20 *cificas offeram tibi hærræ sighær*
 then hælghæ man ek skal thæt
 tindæ oc offræ af alt thæt goz
 thær thu mek giuær . mæn thy
 ær wærræ manghæ hyggæ at
 25 swikæ guth oc hans thianæstæ
 men oc the æy tindæ skellicæ
 en the swikæ them sieluæ So
sighær war hærræ sieluær mæth
malachias propheta quia mihi decimas et

- 30 *primicias non reddidistis idcirco
in fame et penuria vos male
dicti estis et quia me fraudastis
parte mea . vbertatem possessionum vestrarum
et omnem frugum habundantiam perdidistis*
- 35 Sighær guth alzwal
dændæ i *prophetans* orth til them
thær æy tindæ rættelikæ for
thy thæt i æy guldæ mek tro
likæ mit offær oc tindæ thær
- 40 for skulu j wæræ før døm
dæ oc for faræs mæth
hynghær oc siukdom oc mæth
andræ ysyldæ j swikæ mæk
j min lot for thy hauæ ij
- 45 tapæth cornæ oc kiærnæ
oc allæ gøskæ Nu rathær iæk
- 54^b ithær kæræstæ oc withærser
thennæ ømkæ oc ræthæs ban
at guthz hemnd num gører
thæt thær sanct *Ambrosius* rathær
- 5 ithær *Quicumque* recognouerit in se quod fi
deliter decimas non dederit iam causam
dat quod minus fecit quid eum fideliter dat
nisi nec minus offerre aliquando de granis
uel vino . uel fructibus arborum uel pe
- 10 coribus de orto de negocio et de
ipsa venacione Sanct *Ambrosius*
rathær thæt at hwilkæn sæk wæt
æy retelik hauæ tindæt rathæ
. a . boot skuttælik wat han
- 15 hauær brotæt thæn tindær
rettelike thær æy rethær mindræ
en han skal oc æy wærræ en
til bør af corn oc al andræ
jorthsens grøthæ oc af alle
- 20 handæ fruct thær a thræ gror
af køpscat oc wæthespel oc
alle hande aflingh ho som so

- skælleca *mæth* guthlic t*hierte*
 rethær sin tindæ yfrin
 25 glæthæ fær han j iorthriki
 oc ewærlik glæthæ i himirik
 thæt giue os guth amen

3.2.1 Tekstkritisk apparat

- 54^b 27 S:criptum [*rød-brunt initial og punctus elevatus*]
 54va 1 mæn: man [*hs.*]
 54va 35 Sighær [*før dette slettet*] sua[?] iam
 54va 41 dæ [*før dette slettet*] ysyldæ
 54vb 16 rettelike: rettikike [*hs.*]
 54vb 23 guthlic: u [*har en nedstreg for meget*]
 54vb 24 yfrin [*herefter slettet*] ghe

3.2.2 Kildeliste

54 ^b 27–33	S:criptum (..) decimandum	Henviser til begivenheder i 1 Mos. 14,17–20
54 ^b 42	decime (..) requiruntur	Augustin: Appendix Sermo cclxxvii, »De reddendis decimis«, 3 (i <i>PL</i> 39: 2268)
54 ^{va} 2–6	horto (..) habeant	Jf. Mal. 3. 6–11
54 ^{va} 18–20	de (..) tibi	1 Mos. 28,22
54 ^{va} 29–34	quia (..) perdidistis	Jf. Mal. 3,6–11; 2 Mos. 22,29; 3 Mos. 25,37
54 ^{vb} 5–11	Quicumque (..) venacione	Ambrosius: Sermo xxv, »De Sancta Quadragesima ix«, 2 (i <i>PL</i> 17: 655)
54 ^{vb} 23	<i>mæth</i> guthlic t <i>hierte</i>	Jf. 2 Kor. 9,7

3.3 P3

56vb *Sequitur Resurrexi et adhuc tecum sum*

- 20 Wi hauæ i dagh then høgh
 tiith sum allæ *cristnæ* minnescæ
 giuær mykæl glæthæ Suo sum
 Daudid *propheta* sighær Hec dies *quam*
 fecit deus etc. thennæ dagh giør
 25 the guth særlikæns *cristnæ* me
 neskæ til ewærlic fagnæth
 forthy at so sum *Ihesus Christus* saughæ

- mæth dauid propheta Resurrexi et adhuc etc.*
ek stoth vp oc ær ek *mæth* tæk
30 thessæ orth sikhær *Ihesus Christus* til
thrennæ . fyrst til sin helghæ
fathær thessæ lund . æc fathær
sum thu sendæ til jorthriky
at takæ mandom oc tholæ
35 døth for meneskæ syndær stoth
vp af døthæ oc æc ær *mæth*
tæk sand man oc fulwaldug
guth suo sum han sikhær ij
57ra lesten *Ego et pater unum sumus* .
æc oc min fathær erum bo
thæ eet Oc sikhær *Ihesus* til
sin kæræ mothær thessæ
5 lund Min mothær thu fæcst
dighær sorgh af *min* døth
for thy ær æk nu vp standen
af døthæ til thin hugnæth
oc til ewærthlik glæthæ
10 thær af sikhær *sanctus ysidorus*
Christi resurrectio magna beate marie virgini
consolacio af *Ihesu Christi* vp stan
dillsæ fæk wor frughæ my
kæl hugnæth Oc sikhær *Ihesus*
15 *Christus* thessæ lund til syndygh
mænnæskæ thu scalt æy
wanhopæ for thy . æc sum
døthæ for thinæ syndær
ær vp standen af døthæ
20 for thrennæ gothæ
fyrst at styrkiæ thinæ
tro suo sum han sauthæ til
sanct thomas Cognosce
loca clauorum etc. threuæ
25 minæ vndær oc tro stathe
likæ at æc ær vp standen af
døthæ Oc gaf *Ihesus Christus* afløsn
af sinæ syndær i sin vpstan
dilse *Suo sum sancte . marie . magdalene*

30 oc *sancto petro* thær hanum na
 thethæ Eller tethes them
 han æy suo Bedæ sighthær
 Suo *Christus petro non apparuisset si peccatum
 eius non dimississet*

35 **H**ec est dies quam fecit dominus etc.

Wi hauæ i dagh then
 dyrestæ oc glæthælikæsta
 høghtiith thær al iamlengen
 ær for thy so sighthær dauid
 40 *propheta* sum æc burthi minæ
 talæ a latinæ Tættæ ær
 57^b then dagh thær guth siælf gor
 thæ forthy sculu wi glethæ
 hauæ bothæ til liif oc til siæl
 thessæ *prophetans* orth mughæ wi
 5 vnderstandæ thrennæ mærkæ
 lik thing fyrst at *thæt* hwarum
 goth skapær hwar dagh . han
 gørth særlik thennæ dagh englæ
 i himirik til dighær priis for
 10 thy himirikis kunning *Ihesus Christus* thær
 a langhæ frædagh toldæ døth
 a sin mandom han stoth vp af
 døthæ so sum i dagh oc øctæ en
 glæ scaræ *mæth* menneskæ thær han
 15 af heluiti took oc daghlikæ
 taghær oc til himriki sender
 Guth giørth oc thennæ dagh
 særlik them til mykæl fagnæth
 thær i hæluiti ware forthy so
 20 sighthær then helghæ script at *Ihesus
 Christus* vp stoth af døthæ suo sym
 i dagh oc brøt hæluitis port
 oc tok thethæn allæ sinæ win
 nær oc opnæthæ himirikis port
 25 thær thæ sculdæ innæn ganghæ
 Wor *hærræ* gørthæ oc særlik
 thennæ dagh *cristen* meneskæ

- til mykel glethæ thær i jorth
riky waræ forthy suo sighthær
30 then helghe læst at *sanct pæter*
oc andær apostoli *Sancta maria magdalena*
oc *frughær* oc *cristen* mæneskæ
fingæ mykæl vglæthæ a
langæ frædagh oc saghæ
35 *theræ* rætta *hærræ* pinu oc døth
tholæ num thæ finghæ my
kel meræ glæthæ so sum i
dagh at *Ihesus Christus* vp stoth
af døthæ sat oc drak *mæth*
40 them oc styrkæthe them
57va *mæth* then helghæ and til rættæ
tro oc andræ dyghær suo at
the minneskæ sum nu hawær skel
likæ fastet oc annen thing
5 thold for guz schyld oc Rætte
likæ hawær sæk *scriftæth* oc wil
bætræ sinæ *syndær* then *fanghær*
i dagh mykil glæthæ oc fag
næth af thy *Ihesus Christus* suo sum i
10 dagh vp stoth af døthe
oc frælste *hærnæ* af heluitis
nøth bothæ til siæl oc liif oc
for thy manær os *dauid propheta* In
nen *thæt andræ* oc thrithiæ mer
15 kelik thing thær iæk burthi
minæ talæ *mæth* oc sighthær suo
wi sculu i thennæ dach twin
næ glæthæ hauæ *thæt ær* bothæ
til licamæ oc siæl for then
20 schyld at *Ihesus Christus* vp loctæ him
rikis port i dagh oc allæ thæ
thær *hanum* thiænæ i jorthriky
mæth rættæ tro oc øthmykelse
giuær han *mæth* sæk i himmiriky
25 *ewærthilik* glæthæ bothæ til
licamæ oc siæl . so sum han

sighær sæl i thæn helghæ læst
 ho sum mæk thiænær innen
 iorthriky han scal mæk fyl
 30 ghia oc byggiæ ewærthlik
 i himirik thæt giuæ os guth

3.3.1 Tekstkritisk apparat

57 ^{ra} 20	for [herefter slettet] thennæ
57 ^{ra} 26	æc [mangler i hs.]
57 ^{ra} 34	dimississet [herefter en bleg og bølget udfyldningslinje]
57 ^{ra} 35	Hec [initialets venstre skafi udløber op i venstre margen til og med linje 34; bogstavets nedre rum er pyntet med fire prikker]
57 ^{rb} 12	mandom [rettet fra] mandon
57 ^{rb} 16	sender: sendeer [hs.]
57 ^{rb} 18	them: then [hs.]
57 ^{rb} 40	styrkæthe: styrky [hs.; jf. Sproglige bemærkninger nedenfor]
57 ^{rb} 40	styrkæthe them [herefter slettet] then
57 ^{ra} 2	andræ: vndræ [hs.]
57 ^{va} 10	vp [herefter slettet] stoph

3.3.2 Kildeliste

56 ^{vb} 23–24	Hec (..) deus	Sl. 117,24
56 ^{vb} 28	Resurrexi (..) adhuc	Jf. Sl. 138,18
57 ^{ra} 1	Ego (..) sumus	Joh. 10,30
57 ^{ra} 11–12	Christi (..) consolacio	Isidor af Sevilla, ukendt kilde. Jf. dog <i>Ex novo testamento LXVII</i> (i <i>PL</i> 83: 148)
57 ^{ra} 23–24	Cognosce (..) clauorum	Joh. 20,27
57 ^{ra} 33–34	Christus (..) dimississet	Beda, ukendt kilde. Jf. dog <i>In S. Joannis Evangelium Expositio XIII</i> (i <i>PL</i> 92: 818)
57 ^{ra} 35	Hec (..) dominus	Sl. 117,24

4. Prædikernes opbygning og indhold

Prædikener fra middelalderen har en meget fast struktur.⁶ De begynder med et citat fra Bibelen (»thema«), oftest fra epistlen eller evangeliet til dagen. Dette betyder, at vi ofte kan identificere, hvilken dag (»occasio«)

en bestemt prædiken er beregnet for. Nogle gange bliver temaet oversat til folkesproget, og der kan også komme nogle indledende kommentarer (en »introductio«). Behandlingen af temaet (»expositio«) er opdelt i flere mindre led (»divisiones thematis« eller »membra«), som regel tre. Hvert membrum indeholder en sætning (en »propositio«), som kan understøttes af en autoritet (»concordantia auctoritatum«, fx et citat fra Bibelen eller kirkefædrene). Nogle gange bliver en propositio yderligere inddelt. Efter prædikens hovedtekst kommer der enten en gentagelse af temaet (en »repetitio thematis«) eller en gentagelse af prædikens budskab, evt. begge dele (dette slagordsagtige indslag bliver her betegnet som »resumé«). Til sidst kommer der en kort afslutningsformular i form af en bøn eller en påkaldelse.

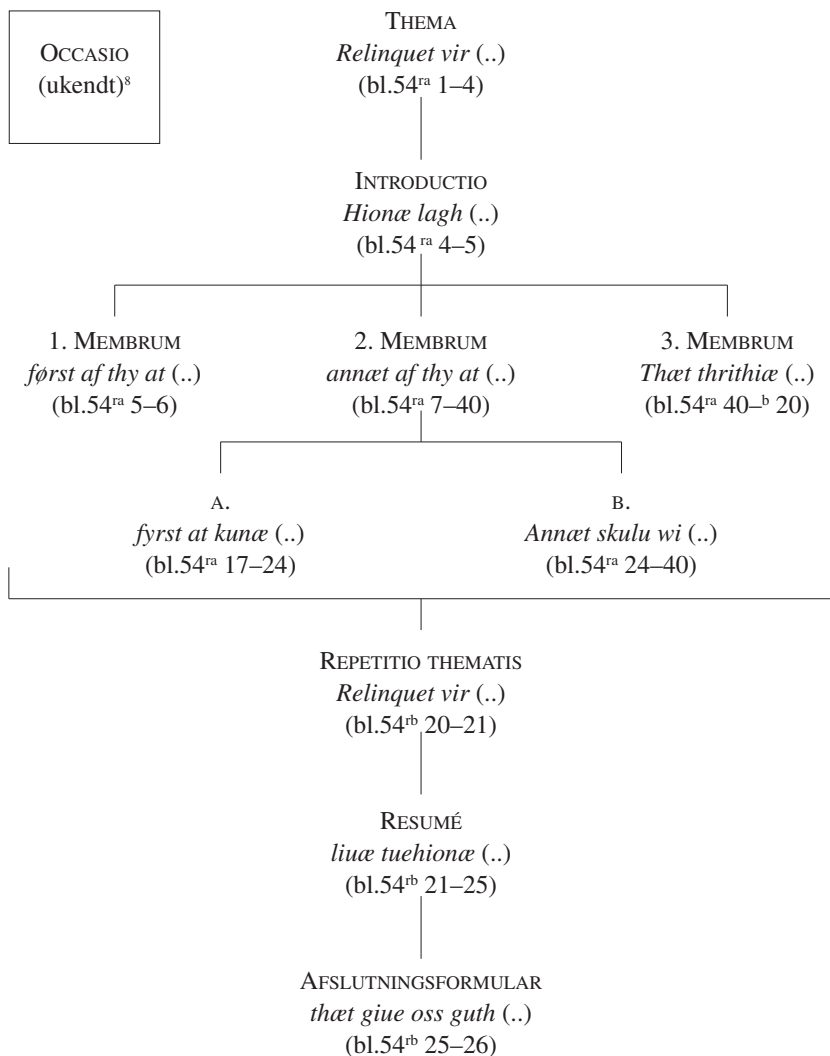
En typisk struktur for en prædiken

Indledning	Tema [Thema]					
	Citat på latin			Oversættelse		
	Indledende kommentarer [Introductio]					
Gennemgang [Expositio]	Led 1 [Membrum 1]		Led 2 [Membrum 2]		Led 3 [Membrum 3]	
	Sætning [Propositio]	Understøttelse [Concordantia auctoritatum]	Sætning [Propositio]	Understøttelse [Concordantia auctoritatum]	Sætning [Propositio]	Understøttelse [Concordantia auctoritatum]
Konklusion	Gentagelse af temaet [Repetitio thematis]					
	Resumé					
	Afslutningsformular					

I de mere komplekse prædikener kan vi også finde et »prothema« lige efter temaet. Et prothema er et andet citat fra skriften, der har samme emne som temaet. Det bliver opdelt i forskellige membra på samme måde som temaet og følges af en gentagelse af temaet, inden selve temaet behandles.

Selv om den middelalderlige prædikens opbygning var helt fast, bød den på megen variation og forskellige grader af kompleksitet. Genren indbefatter alt fra »skitseprædikener«, der ligner en liste nøgleord, som prædikanten skulle uddybe under talen, til retorisk smukke, teologisk avancerede og intellektuelt oplysende traktater på flere tusind ord. De tre prædikener i Cod. Vind. 13.013 har dog en ganske simpel og typisk struktur som den, man kan finde beskrevet i de talrige *artes predicandi*.⁷

4.1 Prædiken 1 (P1): Om ægteskab

Prædikener om ægteskab har normalt som tema brylluppet i Kana, »Nuptiæ factæ sunt« (Joh. 2,1–11).⁹ I P1 tager prædikanten dog udgangspunkt i beretningen om skabelsen af Adam og Eva fra Første Mosebog som indledning til sin prædiken. De to første membra handler om ægteskabets guddommelige oprindelse i Paradis, mens det tredje sammenligner ska-

belsen af Eva med Kirken. Disse tre membra understreger ægteskabets status af sakramente.¹⁰ Det andet membrum indeholder en todelt uddybning, der forklarer, hvorfor Eva blev skabt af Adams ribben. Skabelsen opfattes som en fortløbende proces, hvor manden blev skabt først og således er overordnet kvinden.¹¹ Som Paulus skriver:

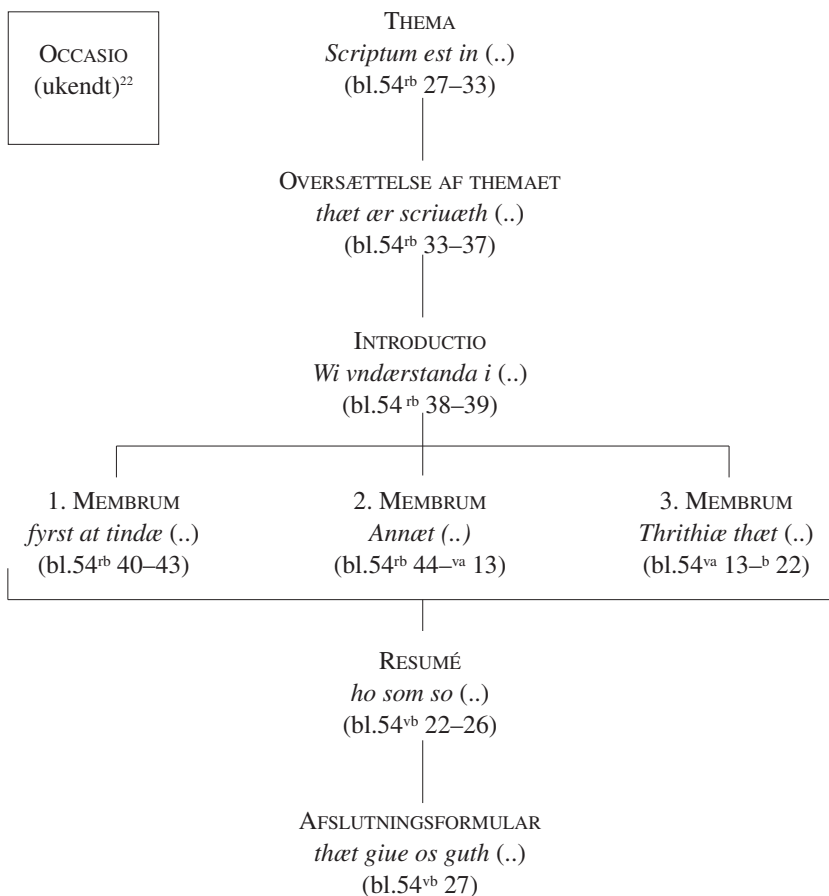
vir quidem non debet velare caput quoniam imago et gloria est Dei mulier autem gloria viri est non enim vir ex muliere est sed mulier ex viro etenim non est creatus vir propter mulierem sed mulier propter virum.¹²

(1 Kor. 11,7–9)

Paulus' opfattelse af kvinden som vedhæng og underordnet blev senere optaget af kirkefædre og andre teologer. Det var Hugo af St. Viktor,¹³ der udviklede tanken om, at kvinden ikke blev skabt af Adams hoved, »at hun skuldi æy wrthi ywær mannen« (bl.54ra 19–20),¹⁴ og at hun ikke blev skabt af Adams fod, »for thy hun skal æy wæræ of mykæt manzcens vnderdannum« (bl.54ra 27–29).¹⁵ Beretningen om ribbenet var tidligere blevet brugt til at bevise kvindens lavere rang, men Hugo af St. Viktors fortolkning af skriften tillader at slutte, at kvindens underordning under manden skulle være uden tvang, og at manden skulle behandle hende med kærlighed og omsorg.¹⁶ Ifølge Hugo er grunden til, at der kunne være gensidighed og lighed mellem et ægtepar, at Eva skulle være Adams medhjælper og ikke hans tjener.¹⁷ Det andet afsnit i andet membrum opfordrer kvinderne til at adlyde deres mænd, ligesom Sara adlød Abraham (Ef. 5,25. 28). Forholdet mellem Abraham og Sara er nemlig en anden fremstilling af kontrasten mellem form og indhold, aktivitet og passivitet, sjæl og kød, med andre ord mellem det mandlige og det kvindelige.¹⁸ I *De Opificio Mundi* omtolkede Filon skabelshistorien til en allegori om sjælen: Manden betegner ånden, slangen lysten og kvinden sansningen.¹⁹ Ved at fremstille Sara og Abraham som forbillede for menigheden forstærker prædikanten forbindelsen mellem mand og intelligens (*mens, ratio*) samt mellem kvinde og krop (*sensus*). Mandens rolle er både at styre og at elske kvinden (»Men skulu oc hælscæ [elske] theræ husfrughær«, bl.54ra 37–39).²⁰ Det tredje membrum omtaler skabelsen af kvinden som et helligt symbol, der bebuder Kirkens fødsel af Kristi side, mens han hænger korsfæstet. Denne mystiske fremstilling af Eva som Kirken findes hos Ambrosius og Augustin, men kan spores helt tilbage til Paulus.²¹ Dette kortere typologiske argument drager paralleller mellem

Det Gamle og Det Nye Testamente, ligesom det underbygger prædikenen og dens tema med den hellige skrift. Temaet gentages, og prædikenen afsluttes med en kort bøn.

4.2 Prædikenen 2 (P2): Om tiende

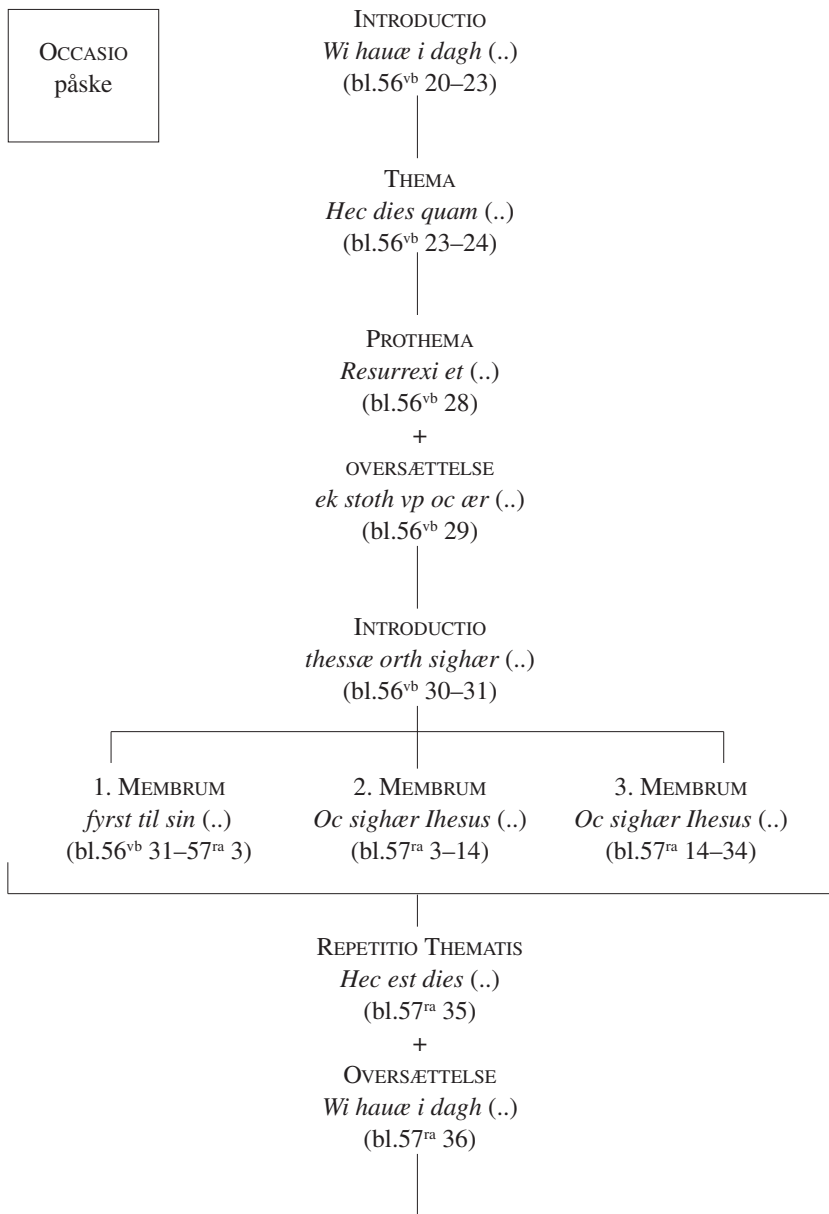

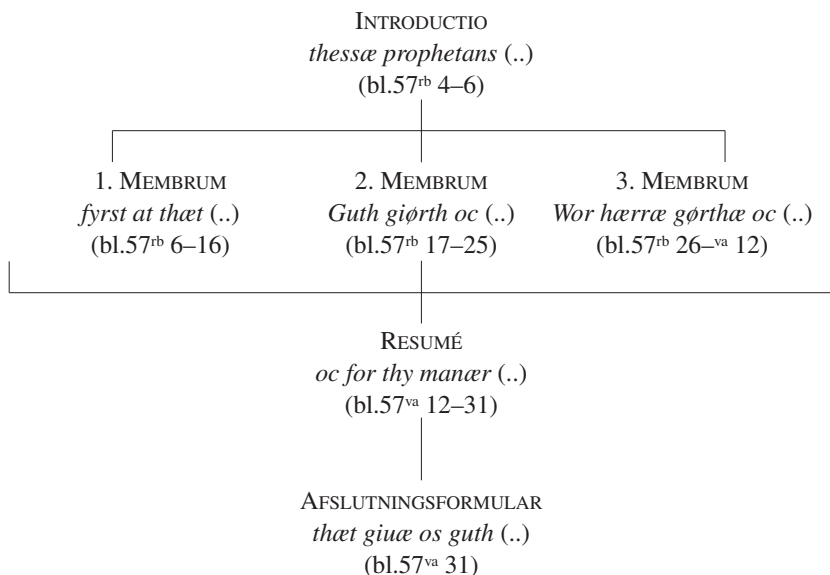
P2 begynder med et tema fra Første Mosebog, kapitel 14. Det er ikke noget ordret citat, men nærmere en hentydning til dette kapitel og dets beretning om, hvordan Abraham betalte præsten og kongen af Salem, Melkizedek, en tiendedel af alt det bytte, han genvandt fra de fire konger Amrafel, Arjok, Kedorlaomer og Tid'al. Temaet er derefter oversat til folkesproget, hvorefter expositio begynder – der er ikke noget prothema

eller exordium. Expositio er delt i tre og indeholder ingen uddybende inddelinger. Det første membrum støtter sig til Augustin og konstaterer, at betalingen af tiende er gæld (til Gud), og at man ikke bør betragte den som nogen form for gave. Det følgende membrum forklarer menigheden, at tiende skal betales til præsten og til dem, der tjener Gud, så at de kan få deres underhold. Det sidste membrum forklarer udførligt, hvor meget der skal betales: en tiendedel af »al then frycht af iorthæn kummær oc af alt sin aflingh« (bl.54va 15–17). Jakob citeres fra Første Mosebog (1 Mos. 28,22) for, at tiende skal betragtes som en form for tilbagebetaling: bare en tiendedel af alt det, Gud har forsynet menneskeheden med. Dette membrum fortsætter og advarer tilhørerne om følgerne af ikke at betale tiende eller ikke at betale nok. Ud fra Malakias (Mal. 2,1–4) beskriver prædikanten de forfærdelige følger, tilhørerne kan forvente, hvis de snyder Gud: man bliver fordømt, plaget af sult og sygdom, og man mister sin høst og andre goder. Med Ambrosius gentager prædikanten, hvor meget der skal betales, og hvilke indtægtskilder der er skattepligtige. Så bliver prædikens budskab opsummeret: den, der betaler sin tiende på den korrekte måde, får usædvanlig stor lykke her på jorden og evig glæde i himmerige. Prædikenen afsluttes med en kort bøn.

Der blev prædikeret ganske hyppigt om tiende i sognekirkerne, og beretningerne om Abraham og Melkizedek samt Jakob blev tit anvendt til dette formål. Anvendelsen af Augustin og Malakias som kilder er også ganske normal i denne sammenhæng.²³ P2's (og for den sags skyld P1's og P3's) brug af oversættelser til folkesproget efter alle afsnittene på latin skal fremhæves. Oversættelserne og prædikens enkle struktur viser, at det uden tvivl var yderst vigtigt, at fremstillingen blev klar; især i betragtning af prædikens tema.²⁴

4.3 Prædiken 3 (P3): Om påskedag og Kristi opstandelse

I modsætning til de to foregående prædikener begynder P3 ikke med noget tema. I stedet er der tre indledende linjer, som sætter prædikenen ind i den rette sammenhæng (nemlig at det er påskedag), og som fortæller menigheden, at det er denne dag, der giver alle kristne glæde.²⁵ Så kommer temaet, som forklarer grunden til jublen: »*Hec dies quam fecit deus*« (Sl. 117,24). Der følger en oversættelse til folkesproget, men denne leder direkte ind til protemaet – temaets *expositio* er foreløbig blevet afbrudt.

Protemaet og dets oversættelse er inddelt i tre membra – dem, som Kristus i teksten henvendte sine ord til: Gud Fader, jomfru Maria og synderne. Det første membrum beskriver vigtigheden af opstandelsen med henblik på Kristus som Guds søn. Dette membrum henleder opmærksomheden på Jesu *identitet*, hans rolle som den ofrede. Kristus var ikke nogen uskyldig tredjemand, der blev inddraget for at forsone Gud og menneskeheden; han blev sendt af Gud som menneske, led døden for menneskehedens synder og opstod fra de døde for at genforenes med Gud (2 Kor. 5,16–19). Dette kommer tydeligt frem, idet dette membrum slutter »*Ego et pater unum sumus*« [Jeg og Faderen er ét] (bl.57ra 1; jf. Joh. 10,30). Det andet membrum forklarer følgerne af opstandelsen for Jesu moder, Maria. Hans guddommelige status blev bevist gennem opstandelsen, og dermed kan vi også se, at Maria var Guds udvalgte. Med et citat

fra Isidor af Sevilla (ca. 560–636) beskriver prædikanten den trøst, jomfru Maria modtog gennem opstandelsen.²⁶ Det tredje membrum beskriver opstandelsens vigtighed for synderne – styrkelsen af troen, syndsforladelsen og Kristi nåde. Både Peter og Maria Magdalene, der viste Kristus omsorg, bliver nævnt for at fremhæve disse punkter.

Temaet bliver dernæst indføjjet igen, og prædikanten forklarer, at det er ordene »sum æc burthi [begyndte] minæ talæ a latinæ« (bl.57ra 40–41). Expositio er delt i tre. Ifølge det første membrum er påskedag en særlig dag, fordi Guds første skabelseshandling var at skabe englene i himmerige (dvs. om søndagen).²⁷ Englene hjalp Kristus, da han førte de salige fra helvede til himmerige, hvilket han stadig gør hver dag.

Det andet membrum fortsætter med samme emne, dvs. saliggørelse. Kristus stod op fra de døde og brød portene til helvede op. Han tog derefter sine venner og førte dem ind i himmerige. Det tredje membrum behandler meget udførligt opstandelsens vigtighed for de kristne. Menigheden bliver instrueret i at gennemleve Det Nye Testaments beretning og efterligne de forbilledlige bibelske skikkelser, der var med ved Kristi lidelser og opstandelse. Peter, de andre apostle, Maria Magdalena, kvinderne ved Golgatha og andre kristne blev overvældet af sorg langfredag, da de så deres sande herre pine og lide døden. Til gengæld blev de opfyldt af glæde, da han genopstod, sad og spiste sammen med dem og styrkede deres tro; ligesom kristne bliver fyldt med glæde – i det mindste dem, der har fastet, gjort bod og skriftet for at rense sig for synden.

Herefter kommer der et resumé, hvori der er endnu en henvisning til talens begyndelse (»Innen thæt andræ oc thrithiæ merkelik thing thær iæk burthi [begyndte] minæ talæ mæth«, bl.57va 13–16). Prædikenen afslutter med en sædvanlig bøn.

Hovedvægten i denne prædiken ligger forudsigeligt nok på saliggørelse gennem Kristus. Kristne bliver instrueret i at mærke samme sorg og glæde, som de, der var til stede ved Jesu korsfæstelse, mærkede.²⁸ På samme måde som de to foregående prædikener er P3 ganske typisk og anvender den sædvanlige »hæc dies«-læsning for påskedag. Den afviger med sin komplicerede struktur lidt fra P1 og P2. Med både et tema og et protema lykkes det for prædikenen at sammenvæve de to expositioner ved hjælp af krydshenvisninger, og således undgår den at ligne to sammenklistrede

prædikener. Denne behændighed er særlig tydelig i det afsluttende resumé, hvor prædikanten mesterligt samler alle pointerne fra de to themata for at forstærke opstandelsens egentlige budskab:

ho [hvem] sum mæk thiænær innen iorthriky han scal mæk fylghiaē
oc byggiæ [bo] ewærthlik [evigt] i himirik

(bl.57va 28–31)

5. Sproglige bemærkninger

De sproglige bemærkninger nedenfor udgør ikke nogen form for udførlig sprogbeskrivelse, men er snarere en gennemgang af nogle af de mere iøjnefaldende ord fra P1–3. Disse er blevet valgt på grund af deres sjældenhed eller deres dialektale præg.

5.1 Ualmindelige eller mærkværdige former

- burthi (bl.57ra 40; 57va 15), lyddi (54ra 36), skuldi (54ra 19)

I præteritumsformerne »burthi«, »lyddi« og »skuldi« (samt inf. »wrthi«, se også nedenfor) ser vi måske eksempler på en form for vokalharmoni (dvs. at *i* anvendes i stedet for *æ* efter de snævre vokaler /u/ og /y/). Vokalharmoni plejer at betragtes som et østdansk fænomen. Imidlertid kunne anvendelsen af *i* (eller *y*) efter /k/ i »kirky«, »iorthriki« og »himiriki« lige så godt være jysk-inspireret (*GG* I: 50 (§ 17.1), 395 (§ 212)).

- elscughæ (bl.54rb 10), kummær (bl.54va 16), kunnung (bl.57rb 10), kunæ (bl.54ra 17, 25), samencumæn (bl.54rb 12)

Vokalen /u/ i disse ord er ikke blevet åbnet til /o/, hvilket tyder på, at de har et østdansk præg (*GG* I: 51 (§ 17.4), 101–06 (§ 76), 248 (§ 150 anm. 2); Hansen I: 39–49).

- hynghær (bl.54va 42)

Denne form af ordet med et *y* i stedet for *u* er uden belæg i *GO SS*.²⁹

- hælsçæ (bl.54ra 38); heræthæ (bl.54ra 36)

Disse to ord indledes af et falsk *h*, et ikke ukendt forhold i gammeldanske håndskrifter.³⁰ Marius Kristensen (1909: 119–21) mener, at brugen af *h* initialt i ord, der aldrig har haft *h*, samt *h*-bortfald i ord, hvor *h* altid har

været forlyd, kan tyde på en skånsk dialekt.³¹ Men som Aage Hansen skriver, er dette højst tvivlsomt:

da eks[empler] jo også findes udenfor skånsksprægede kilder³² synes det mest nærliggende at antage at skriverne der var vant til at skrive latin overførte eller engang imellem henfaldt til den latinske tradition hvor *h* kunne skrives eller ikke skrives uden at det gjorde meget forskel.

(Hansen 1971: 465–66)

Med samme hånd som P1–3 er en større mængde latinske tekster, og vi kan derfor være sikre på, at vor skriver var velbevandret i den latinske skrivekunst. Men der er en anden grund til, at han kunne have indledt disse to ord med et *h*:

et tilføjet *h* i stærktryk kan have sammenhæng med en stærk aspiration som kan opstå i denne stilling.

(Hansen 1971: 466)

Det er ikke helt usandsynligt, at disse to ord, der begge står i stærktrykstilling, og som nok ville være blevet udtalt med en vis emfase, kunne have fået tilføjet et *h* af denne grund.

- kranklek (bl.54^b 15), gothlek (bl.54^b 16)

Ordet »kranklek« er ikke med i Kalkar, og der findes kun seks belæg i GO SS, der alle stammer fra to Harpestræng-håndskrifter.³³ Ordet »gothlek« er uden belæg i GO SS og forekommer ikke i Kalkar (– er det måske svensk-inspireret?). Söderwall har både »krankleker« (med eksempler fra to håndskrifter fra det femtende århundrede) og »godhleker« (mange eksempler).³⁴

- Nenn (bl.54^b 16)

Det er svært at læse dette ord i håndskriftet på grund af de mange nedstreger,³⁵ og læsningen »Nenn« bør betragtes som usikker. Ordet har ingen indflydelse på ordstillingen og kan derfor bedst forstås som en koordinerende konjunktion, nemlig *men* (interessant nok stavet som en mellemform af *men* og *num*). Denne forklaring er dog ikke helt usandsynlig, for der er mindst ét eksempel til på en gammeldansk stavningsform, der ligner en mellemform: »nem«.³⁶

- styrky (rettet til styrkæthe i transskriptionen af udg.) (bl.57^b 40)

I håndskriftet står der »oc styrky them ~~then~~« i stedet for »oc styrkæthæ them«. Dette ligner en typisk afskrivningsfejl, hvor skriveren har delt ordet *styrkæthe* forkert op, tilføjet et *m* og pludselig opdaget, at det følgende *them* (her »then« – et ufuldendt *them*?) er redundant. Dette »then« er således blevet udraderet. Der er ingen grund til at formode, at håndskriftets »styrky« er bevis på en hidtil ukendt stærk bøjning af verbet at *styrke*!

- thierte (bl.54^b 23)

Den mest sandsynlige grund til denne pudsige stavemåde er overførslen af det foregående *t* til *hierte*:

oprindelig form	i løbet af afskrivningen	resultat
guthlikt hierte	guthlikt ⇒ hierte	guthlikt thierte

Sådanne overførsler forekommer ikke sjældent under afskrivningen af håndskrifter.

5.2 Svensk indflydelse

- køpskat (bl.54^b 21)

Der er kun ét belæg på *købskat* i GO SS, nemlig GkS 1390, 4°, bl.89^v 1 »køpskat«. ³⁷ Ifølge Kalkar (s.v. »købscat«) hører ordet til de mange »svenskagtigheder«, man kan finde i dette håndskrift.

- samquemd (bl.54^a 44)

Ifølge Kalkar (s.v. »samkvemd«) er formen påvirket af svensk; det forekommer kun i svensk-prægede håndskrifter (breve og diplomer fra Malmø samt det skånske håndskrift GkS 1390, 4°). ³⁸ Ordet *samkvem* forekommer hyppigere i danske tekster.

- yfrin (bl.54^b 24)

Man plejer kun at finde adjektivet *yvren* (‘rigelig’, ‘tilstrækkelig’) i neutrumsformen *yvret*. Det eneste andet eksempel på *yvren* på dansk er mig bekendt »øffrin« i Cod. Ups. C 56, 4° fra ca. 1450. ³⁹ Denne skånske postil fra Bekkaskogh er skrevet på (nordøst)skånsk og oversat fra svensk. Kan vi gå ud fra, at formen »yfrin« i P2 også kan skyldes oversættelse fra svensk?

- ømkæ (bl.54vb 2)

Foran gutturalen /k/ ville vi forvente, at /m/ overgår til /ŋ/ i gammel-dansk (Hansen 1971: 198–99), og der er ret få eksempler fra gammel-dansk, hvor dette ikke er sket.⁴⁰ Denne lydudvikling er derimod usædvanlig i svensk. Jf. vn. *aumka* ('at ynke'); glsv. *ømka*, *ymka*, men gllda. *ønkaē*. Vi kan formode, at formen »ømkæ« i P2 skyldes svensk indflydelse.

5.3 Danske former

- fæcst (bl.57ra 5), fæk (bl.57ra 13), fær (bl.54vb 25)

Den særlige vokal i »fæk«, »fæcst« og »fær« er et jysk træk (GG I: 51 (§ 17.7)).

- gørth (bl.57rb 8), gørthæ (bl.57rb 26)

Præteritumsformerne uden *i* er jysk. I »gørth« har vi også et eksempel på jysk apokope (/ə/>Ø/___#).⁴¹

- sauthæ (bl.54va 14; 57ra 22), saughæ (bl.54ra 22; 56vb 27)

Disse former er eksempler på den danske svækkelse af /ʃ/ til /w/ (GG II: 152–56 (§309.2)). I »saughæ« kan vi også se svind af /ð/.⁴²

- wrthi (bl.54ra 20)

Udviklingen *wartha* (inf.) > *wörtha* > *urthæ* (»wrthi«) er et jysk træk (GG I: 249 (§150 anm. 4); Skautrup 1925: 12, 27).

- æc (bl.56vb 32, 36; 57ra 2, 17, 26, 4), æk (bl.57ra 7)

Pronomenet »æc«, »æk« med ubrudt vokal er et jysk træk (GG I: 51 (§17.2)). Ødansk havde *iæk* (jf. bl.45va 46; 57va 15) og østdansk *iak*.

6. Lingua suecica vel accommodatio danica?

Sprogformen i Cod. Vind. 13.013, der er beskrevet som svensk i kataloget, viser altså mange træk, der er typiske for det danske sprog i det femtende århundrede. Foruden gloserne i det foregående afsnit er det værd at tage et hurtigt kig på infortissvækkelsen, klusilsvækkelsen og visse ortografiske træk.

6.1 Infortissvækkelsen

En af forskellene mellem dansk og svensk i det femtende århundrede er

realisationen af de ubetonede urnordiske vokaler [a], [i] og [u]. På svensk blev de bevaret med deres fulde kvalitet, mens de på dansk blev svækket i varierende grad.⁴³ Da vokalerne i endelserne næsten altid er ubetonede, havde denne svækkelse en stor effekt på morfologien. En optælling af de tilfælde, hvor man kunne forvente infortissvækkelse, viser, at det sker i 83 % af tilfældene i P1–3.⁴⁴ Det er særlig tydeligt i præteritumsendelserne for svage verber fra første klasse (sv. *–adhe*; da. *–æthæ*).⁴⁵

Svækkelsen af ubetonet [a] > [ə] sker i svenske dialekter på Gotland, i det nordlige Småland, Østergötland, Nerke, Södermanland, det østlige Uppland og den sydlige del af Vermland.⁴⁶ Men den næsten totale sammensmeltning af [a], [i] og [u] er et klart tegn på et område, hvor der tales dansk, eller i hvert fald på dansk påvirkning af en skrifters skrivevaner.⁴⁷

6.2 Klusilsvækkelsen

Klusilsvækkelsen er langt fra så gennemført et fænomen som infortisvækkelsen. Man kan finde tre eksempler: »og« (bl.54ra 14; jf. glsv. *ok*), »taghær« (bl.57th 16; jf. glsv. *takir*), »thegnær« (bl.54ra 43; jf. glsv. *teknar*), hvoraf det sidste ville være meget besynderligt i en svensksproget tekst. Men der er mange flere eksempler, hvor der ikke er nogen klusilsvækkelse.

6.3 Ortografiske træk

Tidligere intervokalisk *p* (/ð/) skrives *th* og aldrig gennem *dh*. Jf.:

vn.	síða	baðaði	skapaði ⁴⁸	hreinsaði
glsv.	sidha	badhadhe	skapadhe	rensadhe
glda.	sithæ	bathæthæ	skabæthæ	rensæthæ
Cod. Vind. 13.013	sithæ	bathæthæ	skapæthæ	rensæthæ
	bl.54 th 1	bl.54 th 8	bl.54 ^{ra} 5	bl.54 th 4

Gennemført brug af *th* er en dansk skrivevane; i gammelsvensk blev der mest brugt *dh*.

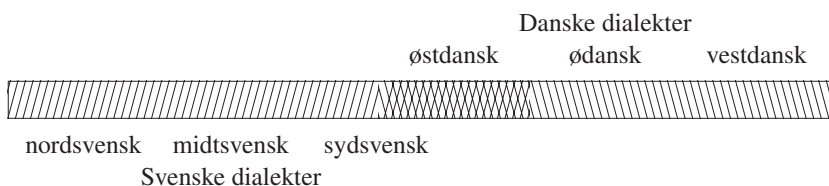
6.4 Et blandet sprog

Der er mange problemer ved at undersøge tekster som P1–3. For det første er der ikke foretaget megen systematisk forskning inden for sprogblandede tekster fra middelalderens Norden. Forskere har ladet sig friste til at afskrive danismer i svenske tekster (samt det modsatte) som en form for mekanisk dialektal blanding på grund af en eller flere skrivers inter-

ferens. De mener ikke, at de blandede former har den store betydning.⁴⁹ Men for et håndskrift som Cod. Vind. 13.013 er det præcist sådanne ord, der skal studeres for at indkredse dets herkomst.

For det andet kan det jo være svært at afgøre, hvilket sprog et bestemt ord – for slet ikke at tale om en hel tekst – er skrevet på.⁵⁰ Dansk og svensk er såkaldte *Ausbau*-sprog; de kan placeres på det samme geografiske dialektkontinuum og er sammenkoblede af en kæde af gensidig forståelighed.⁵¹ De er nærmest dialekter af et enkelt overordnet skandinavisk mål og er kun »sprog« i politisk forstand, takket være deres forskellige standardiseringsprocesser og ikke deres sproglige forskellighed.

Overlappningen af svenske og danske dialekter

De sociolingvistiske forhold i middelalderen var anderledes, eftersom der ikke var noget standardsprog, som man kunne henholde sig til, skønt visse skriveskoler havde deres egen norm især med hensyn til ortografi (skrivetraditioner).⁵²

I Cod. Vind. 13.013 mener jeg, at vi kan finde et blandet sprog, der er opstået ved, at en dansker fra det vestlige sprogområde, dvs. en jyde, har afskrevet en svensk tekst. Det er dog vigtigt at forstå, at skriveren (og læseren) nok ikke selv opfattede sin tekst som blandet, men som dansk.⁵³ Vi finder både ord på svensk og på dansk. Nogle gange kan vi finde danske og svenske fænomener i samme ord, for eksempel i kombinationen af infortissvækkelsen og den bevarede klusil (»skapæthæ«, bl.54ra 5). Blandede former som denne kan være en følge af, at teksten er oversat fra svensk, og at ordene bliver tilpasset det danske morfologiske system. Ordstammerne er forblevet uændret (»skap-«), mens bøjningsendelserne er omdannet til at passe ind i den danske grammatik (»æthæ«) – i et vist omfang.⁵⁴ Dette tyder på et svensk forlæg og en dansk afskriver/oversætter. Som sprogvidenskabsmanden Leonard Bloomfield skriver:

grammatically, the borrowed form is subjected to the system of the borrowing language, both as to syntax (..) and as to the indispensable inflexions.⁵⁵

(Bloomfield 1954: 453)

Denne form for sprogkontakt kan sammenlignes med oversættelse (eller sproglig tilpasning) mellem gensidigt forståelige sprog i middelalderen, der delte en fælles leksikalsk kerne, men havde (let) afvigende morfologiske systemer. Der er også en del ord, hvis stammer er blevet fordansket (bl.a. »saughæ«, »sauthæ«, »fær«, »gørth«).

Når en skriver afskrev et håndskrift på et andet sprog end sit eget, kunne der opstå en af tre følger:⁵⁶

A. Han kunne lade teksten forblive stort set uændret, som en moderne filolog, der transskriberer en tekst. Dette skete sjældent. Denne teksttype kan ikke fortælle os noget som helst om afskriverens sprog, kun om den oprindelige skivers. Det er altså den oprindelige skriver, der er ansvarlig for tekstens sprogform.

B. Han kunne omsætte teksten til sit eget sprog ved at indføre talrige ændringer inden for ortografi, morfologi og ordforråd. Dette skete tit. Denne teksttype kan fortælle os noget om afskriverens sprog, og den viser et højt niveau af intern sproglig ensartethed (som en A-tekst). Man kan dog forvente at finde mindre fejl af og til, hvor det ikke er lykkedes for afskriveren at omsætte de fremmede sprogformer til dem, der er normale i hans eget sprogmiljø.

C. Han kunne gøre noget, der ligger midt imellem A og B. Dette skete også meget tit. C-tekst-typer plejer ikke at fremvise den høje grad af sproglig ensartethed, man finder i A- og B-tekst-typer.

De tre prædikener i Cod. Vind. 13.013 repræsenterer en B-tekst-type. Forekomsten af fremmede former er ikke lige så tilfældig som i en C-tekst, skønt prædikenerne heller ikke viser total intern ensartethed og sproglig konsekvens. Omsætningsprocessen, der giver B-tekst-typer, er meget sædvanlig for tekster af folkelig art, som man læste op for lokale tilhørere.

På grund af arten af dansk påvirkning kan man se, at de danske sprogræk ikke er oprindelige, men skyldes afskriveren. Kort sagt er der ingen, der talte den sprogform, der findes i P1–3. På et eller andet tidspunkt i løbet af tekstens overlevering er sproget blevet fordansket. Den sekundære diftongering kan kun skyldes en skriver med dansk som modersmål. Skriveren af P1–3 har til en vis grad erstattet forlæggets ortografiske konventioner med en stavemåde, der er tilnærmet hans egen udtale.⁵⁷ Denne sproglige tilpasning er kun delvis; former, der nemt kunne forstås af en dansk læser, er ikke blevet ændret. For eksempel har han ikke erstattet intervokalisk /k/ med /g/ i alle tilfælde; det er noget, læseren selv skal finde ud af. Prædikenerne er således resultatet af en tilpasningsproces af det, som skriveren mente, var nødvendigt. Lad os kalde det for *accommodatio*. Hans hovedanliggende var tekstens formidling – på både et kommunikativt niveau (de måtte gøres forståelige over for målgruppen) og et psykologisk (sprogformen måtte være acceptabel for de danske tilhørere).⁵⁸

7. Afsluttende kommentarer

De tre danske prædikeners værdi ligger både i de sproghistoriske og i de samfundshistoriske indsigter, de byder på. Sproghistorisk indeholder de ordformer, der ikke er dokumenteret andre steder eller er meget sjældne. Teksten giver os også en mulighed for at undersøge resultatet af en oversættelsesproces fra svensk til dansk. Denne slags folkelige prædikener er endvidere en udmærket kilde til samfundshistorie. De giver indsigt i folkets bekymringer og holdninger på en måde, som den »højere« høviske litteratur ikke kan. Men det, der gør disse prædikener så spændende, er helt enkelt deres eksistens. De bevarede danske prædikener fra middelalderen er få,⁵⁹ og P1–3 i Cod. Vind. 13.013 er derfor ikke uden betydning.

Forkortelser

am.	amerikansk(-engelsk).
CP	Christiern Pedersen 1850–56.
glda.	gammeldansk.
GG	Brøndum-Nielsen 1928–73.

GO SS	Gammeldansk Ordbogs Seddelsamling.
glsv.	gammelsvensk, fornsvensk.
Hansen	Hansen 1962–71.
Kalkar	Kalkar 1976.
<i>Lexikon des Mittelalters</i>	Auty 1977–99.
<i>MDB</i>	Nielsen 1945–82.
<i>PL</i>	Migne 1845–.
<i>Svenska medeltidspostillor</i>	Klemming og Ejder 1879–1974.
<i>Tabulæ cod. in Bibl. Pal. Vind.</i>	Kaiserliche-Königliche Hofbibliothek 1965.
vn.	vestnordisk (mine eksempler er taget fra oldislandsk)

Håndskrifter

København

Den Arnamagnæanske Samling: AM 41, 4°; AM 619, 4°; AM 792, 4°; AM 76, 8°.

Det Kongelige Bibliotek – Den Gamle kongelige Samling: GkS 1390, 4°; GkS 1615, 4°.

Det Kongelige Bibliotek – Den Ny kongelige Samling: NkS 123, 4°; NkS 66, 8°.

Stockholm

Kungliga Biblioteket: Holm. *A. 115; Holm. B 69; Holm. B 74; Holm. K 48.

Uppsala

Universitetsbiblioteket: Ups. C 56.

Wien

Österreichische Nationalbibliothek: Codex Vindobonensis 13.013.

Litteraturliste

Adams, Jonathan: Three Newly »Discovered« Danish Sermons in the Austrian National Library, i: *Medieval Sermon Studies* 46 (2002).

Ahlbäck, Olav: *Svenskan i Finland*. Stockholm 1971.

Andersson, Roger: *Postillor och predikan. En medeltida texttradition i filologisk och funktionell belysning*. Stockholm 1993.

Auty, Robert, et al. (red.): *Lexikon des Mittelalters*. 9 bd. + registerbind. München 1977–99.

- Bériou, Nicole, og David L. d'Avray (red.): *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*. Spoleto 1994.
- Blench, J. W.: *Preaching in England in the Late Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Oxford 1964.
- Bloch, R. Howard: *Medieval Misogyny and the Invention of Western Romantic Love*. London 1991.
- Blom, Gunilla, et al. (red.): *Minority Languages. The Scandinavian Experience*. Oslo 1992.
- Bloomfield, Leonard: *Language*. London 1954.
- Braune, Wilhelm: *Althochdeutsche Grammatik*. Bearbejdet af Hans Eggert. Tübingen 1987.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Dialekter og dialektforskning*. København 1927.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. 8 bd. København 1928-73.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Et gammeldansk digt om Christi Opstandelse*. København 1955.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Fra Skaanes Senmiddelalder*. København 1959.
- Caplan, Harry: Classical Rhetoric and the Mediaeval Theory of Preaching, i: *Classical Philology* 28: 2 (1933).
- Caplan, Harry: *Medieval Artes Praedicandi. A Hand-List. And Supplement*. Ithaca 1934-36.
- Charland, Thomas-Marie: *Artes Praedicandi*. Paris og Ottawa 1936.
- Chaytor, Henry J.: *From Script to Print. An Introduction to Medieval Literature*. Cambridge 1945.
- Clausén, Ulla: *Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöarna*. Stockholm 1978.
- D'Avray, David L.: Method in the Study of Medieval Sermons, i: Bériou og D'Avray 1994.
- Duby, Georges, og Michelle Perrot (red.): *A History of Women in the West II. Silence of the Middle Ages*. Cambridge, Mass. 1992.
- Filon [Philo Judaeus]: *Philo*. Red. af T. Page et al. 10 bd. London 1929.
- Gunnar Harðarson: *Littérature et spiritualité en Scandinave médiévale. La traduction norroise du De anima de Hughes de Saint-Victor*. Turnhout 1995.
- Hansen, Aage: *Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden*. 2 bd. København 1962-71.
- Hasselmo, Nils: *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*. Lund 1974.
- Haugen, Einar: *The Scandinavian Languages*. London 1976.
- Haugen, Einar: Language fragmentation in Scandinavia. Revolt of the minorities, i: Haugen et al. 1981.
- Haugen, Einar, et al. (red.): *Minority Languages Today*. Edinburgh 1981.
- Indrebø, Gustav: *Gamalnorsk homilieboek*. Oslo 1966 [1931].
- Kaiserliche-königliche Hofbibliothek (korp. red.): *Tabulae codicum manuscriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensis*. 10 bd. Graz 1965.

- Kalkar, Otto: *Ordbog til det ældre danske sprog*. 6 bd. København 1976 [1881–1918].
- Klemming, Gustaf E., og Bertil Ejder (red.): *Svenska medeltidspostillor*. 8 bd. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 23. Stockholm 1879–1974.
- Kristensen, Marius (red.): *Harpestræng. Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kogebøger*. København 1908–20.
- Kristensen, Marius: Bidrag til dansk sproghistorie I–X, i: *Arkiv för nordisk filologi* 25 (1909).
- Lasch, Agathe: *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle a. S. 1914.
- Lawrence, Clifford Hugh: *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. London 1989.
- Lees, Clare A.: The »Sunday Letter« and the »Sunday Lists«, i: *Anglo-Saxon England* 14 (1985).
- Lorenzen, M. (red.): *Mandevilles Rejse i gammeldansk Oversættelse tillige med en Vejleder for Pilgrimme*. København 1882.
- Lucas, Angela M.: *Women in the Middle Ages. Religion, Marriage and Letters*. Brighton 1983.
- McIntosh, Angus: Word geography in the lexicography of mediæval English, i: *Annals of the New York Academy of Sciences* 211 (1973).
- Migne, Jacques-Paul: *Patrologia Latina*. Paris 1845–.
- Nielsen, Karl Martin: *Middelalderens danske bønnebøger*. 5 bd. København 1945–82.
- Nyrop, C. (red.): *Danmarks Gilde- og Lovskraaer fra Middelalderen*. 2 bd. København 1899–1904.
- Pedersen, Christiern: *Danske Skrifter*. 5 bd. København 1850–56.
- Riising, Anne: *Danmarks middelalderlige prædiken*. København 1969.
- Ross, W. O.: *Middle English Sermons*. London 1940.
- Schludermann, Brigitte: *A Quantitative Analysis of German/Dutch Language Mixture in the Berlin Songs mgf 922, the Gruthuse-Songs and the Hague MS 128 E2*. 3 bd. Göppingen 1996.
- Skautrup, Peter: Sproget i håndskriftet AM. 286 fol. til jyske lov i dets forhold til nulevende jyske folkemål, i: *Arkiv för nordisk filologi* 41 (1925).
- Skautrup, Peter: *Det danske sprogs historie*. 4 bd. København 1968.
- Swanson, Robert N.: *Religion and Devotion in Europe c.1215–c.1515*. Cambridge 1995.
- Tobin, Thomas H: *The Creation of Man: Philo and the History of Interpretation*. Washington D.C. 1983.
- Trudgill, Peter: The Ausbau – Sociolinguistics of minority languages in Western and Central Europe, i: Blom et al. 1992.
- Vecchio, Silvana: The Good Wife, i: Duby og Perrot 1992.
- Weinreich, Uriel: *Languages in Contact. Findings and Problems*. New York 1953.
- Wessén, Elias: *Svensk språkhistoria. I. Ljudlära*. Stockholm 1948.
- Wessén, Elias: *Svensk medeltid. En samling uppsatser om svenska medeltidshandskrifter och texter*. 3 bd. Stockholm 1968–76.
- Wessén, Elias: *Våra folkemål*. Lund 1969.

Noter

1. Jeg vil gerne takke Roger Andersson fra Rigsarkivet i Stockholm, der henledte min opmærksomhed på disse tre prædikener for nogle år siden. Han nævner dem i sin liste over østnordiske prædikener fra middelalderen (Andersson 1993: 25). Jeg har tidligere udgivet en transskription af prædikenerne i *Medieval Sermon Studies* 46 (s. 70–94) og takker tidsskriftets redaktører, Carolyn Muessig og Veronica O'Mara, for deres tilladelse til at genudgive transskriptionen med nogle få rettelser her. Ligeledes takker jeg mine kolleger på Det Danske Sprog- og Litteraturselskab Marita Akhøj Nielsen, Merete K. Jørgensen og Peter Zeeberg for gode råd og sproglig revision.
2. »54a–73b. Blandede teologiske skrifter, bestående af beskårne helgenlevninger og lidelseshistorier, prædikenfragmenter og andet, næsten alt sammen skrevet af en svensker, som også har indføjet nogle fragmenter af prædikener affattet på svensk og mellem det andet indflettet udtryk og sentenser, ligeledes på svensk.« *Tabulæ cod. in Bibl. Pal. Vind.* VII: 175–76.
3. Af munkeordenerne er kartusianerne kendt som bogsamlere (Lawrence 1989: 162–63). Vi ved for eksempel, at biblioteket ved klostret i Erfurt ejede 312 bind i 1412, og at dette antal var vokset til over 800 håndskrifter ved slutningen af middelalderen (*Lexikon des Mittelalters* III: 2135).
4. Dvs. et enkelt papirhåndskrift, der indholder forskellige tekster, som ejeren betragtede som vigtige eller nyttige.
5. Cod. Vind. 13.013 har et meget forskelligartet og spændende indhold. Der er for eksempel centraleuropæisk stof om Władysław II Jagiełło (konge over Polen, Litauen og Kiev 1386–1434), Jan Hus (ca. 1330–1434) og Jeroným z Prahy (brændt for kætteri 1416). Der er også andet stof, der ikke har fokus på Centraleuropa: religiøse sange, matematiske afsnit, skrifter af kirkefaderen Ambrosius, et afsnit om pave Alexander III og »confirmatio ordinis Carthusiensis« [stiftelsen af den kartusianske orden], artikler af John Wycliffe (ca. 1330–84), en prædiken af Katarina af Siena (1347–80), forskellige skrifter om Jesu lidelse og flere uddrag »ex omnibus libris scientiarum moralium, naturalium et logicarum« [fra alle slags bøger om de moralske, naturlige og logiske videnskaber], m.m.
6. Om prædikenernes struktur se Ross 1940: XLIII–LV, og Riising 1969: 68–86. Jf. også følgende note.
7. Om *artes prædicandi* se Caplan 1933, 1934 (+ 1936); Charland 1936, og Blench 1964: 71, n. 1.
8. Prædikener om ægteskab med temaet »Nuptiæ factæ sunt« [Der var bryllup] (Joh. 2,1–11) havde derimod occasio den 2. søndag efter Hellig 3 Konger. Jf. *Svenska medeltidspostillor* I: 57–63; II: 43–44; III: 45–53; V: 113–22; VI: 64–71; VIII: 81–87; CP I: 174–87.
9. D'Avray 1994: 4–5; Riising 1969: 402.
10. Ægteskabets sakramentale karakter er speciel. De andre sakramenter, fx skriftemål, dåb og nadver, markerer trin i en åndelig udvikling, og/eller de bekræfter ens medlemskab af den kristne menighed. Det gør ægteskabet ikke. Bortset fra Kristi tilstedeværelse ved brylluppet i Kana er den eneste *teologiske* motivering for at regne ægteskabet blandt sakramenterne en allegorisk

- fortolkning af Bibelen; fx tolkes Kristi forhold til Kirken som mandens forhold til kvinden (Swanson 1995: 33). Om de *ikke*-teologiske grunde til ægteskabets indplacering blandt sakramenterne se DUBY 1994: 10.
11. Af de to skabelseshistorier – »præsteversionen« (1 Mos. 1,27) og »jahvistversionen« (1 Mos. 2,7. 18–23) – er det kun den anden, der er omtalt i denne prædiken. Det er også denne historie, der var anerkendt i middelalderen, og den, der lige siden har præget den kristne verdens kønsopfattelse (Bloch 1991: 22–24). Den første skabelsberetning (præsteversionen) lader dog formode, at skabelsen af manden og kvinden skete samtidigt, og at de begge blev betegnet *homo*: »Et creavit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creavit illum, masculinum et feminam creavit eos« [Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem] (1 Mos. 1,27).
 12. Dvs. »Men en mand behøver ikke have noget på hovedet, for han er Guds billede og afglans. Men kvinden er mandens afglans. For manden kom ikke fra kvinden, men kvinden fra manden, og manden blev ikke skabt for kvindens skyld, men kvinden for mandens skyld.«
 13. Hugo af St. Viktor: *De Sacramentis* I, VI, 35 (i *PL* 176: 284). Om Hugo af St. Viktors indflydelse på teologien i Norden i middelalderen se Gunnar Harðarson 1995.
 14. Dvs. »for at hun ikke skulle være over manden«.
 15. Dvs. »fordi hun ikke skulle være for meget mandens undergivne«.
 16. Lucas 1983: 8.
 17. Vecchio 1992: 110.
 18. Bloch 1991: 29.
 19. ἐν ἡμῖν γὰρ ἀνδρὸς μὲν ἔχει λόγον ὁ νοῦς, γυναικὸς δ' αἴσθησις [fordi i os svarer tanken til manden, sanserne til kvinden] (Filon 1929, I: 130); Se også Tobin 1983: 146; Bloch 1991: 29.
 20. Denne gensidighed i forholdet mellem mand og kvinde samt ægteparrets korrekte opførsel over for hinanden illustreres med konkrete eksempler i en prædiken af Christiern Pedersen (CP I: 181–83).
 21. Ambrosius: *Liber de Paradiso* I, XIV, 72 (i *PL* 14: 328); Augustin: *In Joannis Evangelium tractatus* X, 2 (i *PL* 35: 1466–74); [Paulus] Ef. 5,23. 25. 31–33.
 22. Prædikener om tiende med temaet »Duo homines ascenderunt in templum ut orarent« [To mænd gik op til templet for at bede] (Luk. 18,10) havde derimod occasio den 11. søndag efter Trinitatis. Jf. *Svenska medeltidspostillor* I: 253–61; II: 200–03; III: 329–39, 361–65; IV: 168–76. I Christiern Pedersens postilla finder vi dog et jærtegn, at »huer skal offre och tinde gudh aff det beste han haffuer« for den 3. søndag efter helligtrekonger (CP I: 200–01).
 23. Jf. *Svenska medeltidspostillor* I: 253–61 (især expositio).
 24. Denne klarhed skabes også gennem anvendelsen af litterære notabiliores (og i mindre grad punctūs) foran et nyt sætningsled.
 25. En lignende indledning kan findes i en norrøn prædiken i AM 619, 4° (udgivet i Indrebø 1966: 81–87).
 26. Den præcise kilde er uvis, men i *Ex Novo Testamento* LXVII skriver Isidor: »Maria (quæ interpretatur Domina, sive Illuminatrix), clara stirps David, Virga Jesse, Hortus conclusus, Fons signatus, Mater Domini, Templum Dei, Sa-

crarium Spiritus sancti, Virgo sancta, Virgo feta, virgo ante partum, virgo post partum, salutationem ab angelo accepit et mysterium conceptionis agnovit: partus qualitatem inquiri, et contra legem naturæ obsequii fidem non renuit, quam Dominus ipse in cruce positus, per sanguinem Testamenti virgini commendavit discipulo, ut ipsum mater haberet vitæ comitem quem filius noverat integritatis esse custodem« [Maria (som oversættes Frue, eller Den, der lyser), et fornemt skud på Davids stamme, Jesses Gren, den lukkede Have, den forseglede Kilde, Herrens Moder, Guds Tempel, Helligåndens Helligdom, den hellige Jomfru, den frugtbare Jomfru, jomfru før fødselen, jomfru efter fødselen, modtog bebudelsen fra englen og vedkendte sig undfangelsens mysterium: hun spurgte om fødselens art, og mod naturens lov afslog hun ikke at adlyde. På korset betroede Herren hende ved testamentets blod til sin unge discipel (Johannes) for at hans mor skulle have ham som ledsager i livet, som sønnen havde kendt som hæderlighedens vogter] (PL 83: 148).

27. Skabelsen af englene om søndagen er apokryf og af tvivlsom oprindelse, men historien findes i mange af de såkaldte »søndagslister«, som opregner de vigtige bibelske begivenheder, der skete, eller formodes at være sket, om søndagen, og som således styrker ærefrygten for denne dag. I *De Ecclesiasticis Officiis 1, 25*, »De Sabbato« (paragraphus 3) bruger Isidor af Sevilla en »søndagsliste« for at belyse denne dags vigtighed (i PL 83: 761). Se Lees 1985: 139, og det norrøne eksempel »De natiuitate Domini« i Indrebø 1966: 31–35.
28. P3 har meget tilfælles med en prædiken på latin af Peder Madsen, en præst ved Skt Peters Kirke i Ribe i det femtende århundrede. Denne prædiken, der begynder »Hec est dies quam fecit dominus, extremus«, findes i NkS 123, 4°, bl.100^v–101^r (ikke udgivet) og forklarer de mange betydningsfulde ting, der er sket på søndage, Kristi nedfart til helvede efter opstandelsen, vor glæde over Kristi opstandelse, og hvordan vor glæde afspejler Marias, disciplenes og englernes.
29. Til gengæld er formen »frycht« (bl. 54va 16) for *frugt* ganske almindelig.
30. Imidlertid er der ifølge GO SS kun ét belæg på *hære* (»herer« i GkS 1615, 4°, bl.15^r, udgivet i MDB IV: 291) og ingen belæg på *hælske*. Ordet »wat« (bl.54vb 14, 'hvad') mangler et *h*.
31. Kristensen skriver om AM 41, 4°; Holm. B 69, og Holm. B 74:
 Jeg kender ikke nogen skånsk dialekt der har tab af *h* i forlyd foran vokal, og dog kan en sådan usikkerhed ikke godt forstås på anden måde, end at en skånsk dialekt må have fulgt Roslagsmålet, Dalmålet og de vestnorske »Halvemål« i den henseende.
 Muligvis har vi et endnu ældre vidnesbyrd om denne dialekt. Blandt de skånske runestene er der næmlig en, som har ganske lignende forhold som Roslag-runestene, Sjörup-stenen (..), som i flg. Wimmers undersøgelse (..) har **huftir** (øftir) v. s. af **an**, **afpi** (hann, hafði). (..)
 Indtil *h*-bortfald er påvist i noget levende skånsk mål, må vi dærför sige, at tolkningen af disse sære skrivemåder i tre skånske håndskrifter fra det 14. årh. og på en skånsk runesten fra omkr. 990 er usikker. Men der er i og for sig ikke noget urimeligt i den tanke, at også dele af Skåne kan have haft *h*-bortfald foran vokal. (Kristensen 1909: 120)
32. »Die falsche Setzung des *h*« er også kendt fra tyske, hollandske og engelske

- håndskrifter (se bl.a. Braune 1987: 143–50 (§ 150–54); Lasch 1914: 188–89 (§ 354); Schludermann 1996 I: 3–5).
33. Fra Holm. K 48 »kra[n]clæk« (Kristensen 1908–20: 57, l. 16), »kranclæk« (Kristensen 1908–20: 93, l. 18), »kranclæk« x2 (Kristensen 1908–20: 99, l. 5), »kranklec« (Kristensen 1908–20: 99, l. 6); og fra NkS 66, 8° »kranclyc« (Kristensen 1908–20: 128, l. 5).
34. Jf. også vn. »krankleikr« og »góðleikr«.
35. Det kan også læses som fx »Neun«, »Neuu«, »Nenu«, »Neim«, »Nemi«, »Neiun«, »Nemi«, »Neim« eller »Neiun«. Dette nedstregfænomen kan med god grund betegnes »minim madness« på engelsk.
36. AM 792, 4°, bl.195va 1 »nem«. Teksten er udgivet med en del fejl af Lorenzen 1882 (se s. 221, l. 9 og n. 85). Én fejl er desværre lige præcist dette ord, som han gengiver som »mon«. Hvis vi tager eksemplet »guthlict« (bl.54vb 23) fra P2 i betragtning, hvor *u*'et har en nedstreg for meget, kunne vi også læse »Nenn« som »Nem« ved at sige, at *m*'et har en nedstreg for meget.
37. Udgivet i *Svenska medeltidspostillor* VIII: 118, l. 33.
38. Brevene udgivet i Nyrop 1899–1904 og GkS 1390, 4° i *Svenska medeltidspostillor* VIII.
39. Udgivet i *Svenska medeltidspostillor* III (ordet er på s. 331, l. 32). Se også Brøndum-Nielsen 1959: 148.
40. Jeg kender kun til ét eksempel, nemlig præteritum pluralis »ømkatho« (< infinitiv »ømkka«) i Holm. *A. 115, bl.1^r 1. Teksten er udgivet af Brøndum-Nielsen 1955 (se s. 28–29, 71 l. 4).
41. Jf. også jysk apokope i »giørthØ« (bl.57^{tb} 17) og »twenØ« (bl.54ra 17).
42. Der er fem måder, gammeldansk »sighe« kan blive skrevet på i præteritum (Hansen II: 313):
i.	oprindelig	saghthæ
ii.	/y/ > Ø	sathæ
iii.	/ð/ > Ø	saghæ
iv.	/y/ > /u/	sauthæ
v.	hybridskrivning	saugdhæ
- Stavemåden »saughæ« bliver ikke nævnt af Hansen, men han klassificerer den analogiske »laughe« *DgL* II 310, *DgL* v 172 (præt. af »lægge«) som type iii (Hansen II: 313). Mon det ikke er bedre at kalde *-aughæ*-formen for en hybridskrivning, da den både viser svind af /ð/ og overgangen /y/ > /u/. Mod slutningen af middelalderen skete der også en lydlig udvikling i svensk, der betød, at /yð/ blev til /jd/ efter /ε/ og /ø/ i nogle dialekter:
- ghdh* (..) > *jd* efter *ä* og *ö* mot slutet av medeltiden i götiska mål, efter hand också i mellansvenska och delvis längre norrut på uppsvenskt område. (Wessén 1948: 85)
- Derimod blev /y/ aldrig til et /u/-agtigt diftongelement i svensk.
43. Infortissvækkelsen inden for de tre større danske dialektområder:
østdansk	[a, i, u] > [a, ə]
øtdansk	[a, i, u] > [ə]
vestdansk	[a, i, u] > [Ø] (jysk apokope)
	> [i] efter [g] og [k] (østjysk)

Se Brøndum-Nielsen 1927: Kort 21.

44. Bogstavet *a* i ordet »glæthelikæsta« (bl.57^m 37) er nok et tilfælde af en glemte bue, der forvandler et *a* til et *æ* i skrift. Jf. også »man« for *mæn* (bl.54va 1).
45. Præteritumsformer på [ǽðǽ]: »hælghæthæ«, »heræthæ«, »kallæthæ«, »nathe-thæ«, »opnæthæ«, »rænsæthæ«, »skapæthæ« (x2), »skipæthes«, »tindæthæ«.
46. Wessén 1969: kort nr. 5.
47. Haugen 1976: 207, 263, 264 (fig.). Svækkede ubetonede vokaler kan også findes i det svenske kancellisprog fra Kalmarunionstiden, da København var administrationscentret, og det svenske skriftsprog – for ikke at tale om det norske skriftsprog – blev påvirket af dansk.
48. Oftest *skóp*.
49. For eksempel skriver Skautrup (1968 II: 36):
Vi kender da også flere tilfælde, hvor danske (eller danskfødte) skrivere har været virksomme i Sverige før unionstiden (..) Slige isolerede tilfælde er dog uden betydning for helheden.
50. Så sent som i det sekstende århundrede mente nogle svenskere og danskere, at de talte samme sprog. I et brev dateret den 20. januar 1506 og skrevet til det danske rigsråd står der:
Tencker till verdige fäder och gode män ath wij äre alle eth twngomaall och i thet neste alle sammen befrwndade till kiöth och bloth. (Citeret i Skautrup 1968 II: 36)
51. Trudgill 1992: 11; Haugen 1981: 101.
52. Chaytor (1945: 14 n.1) mener, at skrivere plejede at skrive, som de selv talte, eller snarere, hvad de »hørte«, mens de læste teksten, de var i gang med at skrive. Det er dog ganske vist en forenkling af forholdene. Der var sikkert flere sproglige påvirkninger på en tekst (for eksempel: skriverens egen dialekt, sprogformen i forlægget, regionens dialekt, genrens norm, skriveskolens norm, og tilhørernes/læsernes norm eller forventninger).
53. Selv om vi i dag opfatter sådanne sprogformer som »blandede«, blev de ikke opfattet som sådan af skriversne eller læserne selv (Schludermann 1996 I: 22). På grund af de mindre faste normer samt middelalderens skrive- og læsevaner, var de antagelig ikke så sensible over for stavning og var nok meget bedre til at læse forskellige stavemåder, end vi måske er i dag.
54. Ord, der er blevet overført fra amerikansk til tosprogede indvandreres sprog, giver parallelle eksempler:
- litauisk *dórtinas* 'beskidt' (<am. »dirty«) + bøjningsendelsen *-as* (nom. mask. sing.) Weinreich 1953: 37 n.29
 - litauisk *foniškas* 'morsom' (<am. »funny«) + bøjningsendelsen *-as* (nom. mask. sing.) Weinreich 1953: 37 n.29
 - polsk *rokińczerowac* 'at gynte i en gyngestol' (< am. »rocking chair«) + det denominative verbalsuffix *-owac* Weinreich 1953: 44
- Jf. også amerikansk-svensk *easigt* (Hasselmo 1974: 240); finlandssvensk *korja*, *kytta*, *pattika* (Ahlbäck 1971: 67), og færøske nyord *støvsúgvári*, *week-endína* (Clausén 1978: 65).

55. Dvs. »grammatisk, er den lånte form underkastet det indlånende sprogs system både med hensyn til syntaks (..) og til de nødvendige bøjninger.«
56. Bearbejdet efter McIntosh 1973: 61.
57. Der er mange grunde til, at en skriver indfører sprogblanding i en tekst, ud over skriverinterferens, for eksempel sproglig tilpasning med en kommunikativ funktion (som det efter min mening er tilfældet her) eller poetisk effekt. Brigitte Schludermann (1996 r: 83–115) har opregnet og beskrevet de mange forskellige typer sprogblanding i middelalderlige tekster (med særlig henblik på højtysk-hollandsk blanding).
58. Med acceptabel mener jeg, at sprogformen ud over at formidle indholdet (kommunikativ funktion) måtte have den emotionelle og overbevisende appel, som kun det velkendte har, for at vinde gehør (psykologisk funktion).
59. Se Riising (1969: 54–63) for en gennemgang af de relevante håndskrifter: GkS 1390, 4°; Ups. C 56; AM 76, 8°, og Christiern Pedersens prædikensamling 1515/1518.